राष्ट्रनिर्माते
डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर

आजादी का
अमृत महोत्सव

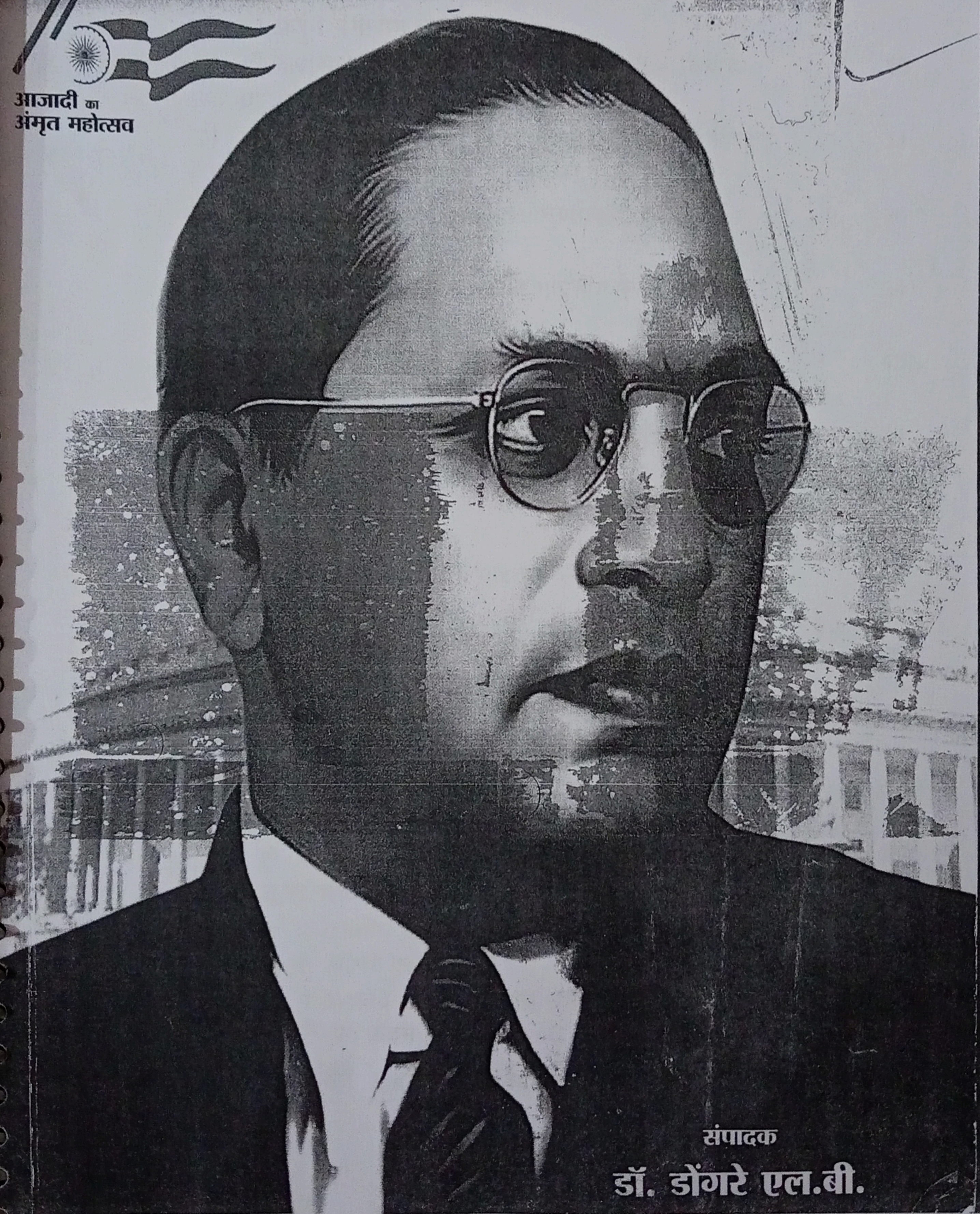

संपादक
डॉ. डोंगरे एल.बी.

प्रस्थापित समाजव्यवस्थेने दिलेला आहे . त्या समाजव्यवस्थेची भूमिका कशी होते .याचे सुंदर वर्णन किसन थांगु बनसोड यांनी केलेले आहे .त्यांनी केलेले चित्रण प्रस्थापित समाजव्यवस्थेच्या कसोटीला तंतोतंत उतरणारेआहे

'हरी मज पशु कर वा पक्षी
परी करू नको महार
पक्षी केलीया तर हिंदू शिकविती . "

यावरुन हिंदू धर्मामध्ये किती यातना भोगाव्या लागल्या याची प्रचिती आल्याशिवाय राहत नाही याच ना भटक्या-विमुक्तांना तेवढ्या प्रमाणात भोगाव्या लागल्या नाहीत .या समाजाला त्यांनी त्यांची स्वतंत्र संस्कृती निर्माण केली .परंतु या संस्कृती चा फायदा समाजाला पुरेशा प्रमाणात होईल का तर या प्रश्नाचे उत्तर समाधानकारक मिळणार नाही . ही संस्कृती तेव्हाच परिपूर्ण होईल जेव्हा त्यांनी बाबासाहेबांच्या विचारांचा संपूर्ण अंगीकार करेल. या लोकांवर बाबासाहेबांचे अनंत उपकार आहेत

या देशाला स्वातंत्र्य मिळाले .स्वतंत्र भारतात या समाजाला गुन्हेगारी कायद्यानुसार पाच वर्षे इंग्रजांच्या तार कुंपणात दिवस काढावे लागलीत. ही स्वतंत्र भारताची किती मोठी विवंचना? म्हणता येईल. विवंचनेतून बाहेर काढण्यासाठी त्यांना प्रकाशवाट दाखविण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य बाबासाहेबांनी केले .बाबासाहेब हे केवळ एका समाजाचे नव्हते तर ते फकीरांच्या रूपाने सर्वच समाजांचे फकीर झाले . यांचे सुंदर वर्णन नामदेव ढसाळ यांनी आपल्या कवितेत केले आहे .

'सूर्यफुले हाती ठेवणारा फकीर हजारो वर्षानंतर लाभला . आता सुर्यान्मुख झालेच पाहिजे' (५)

आध्यात्मिक शिक्षणाच्या दृष्टीने महत्त्वाची आहे हे ओळखले जाते भारतीय संस्कृती दर्शविते कि या शेत्रात श्री वा पुरुषाला खऱ्या अर्थाने वेगळे स्वातंत्र्य नाही तर परस्परावलंबित्व हाच इथे निसर्ग नियम आहे. त्यामुळे दोघांनाही सुख आणि परिपूर्णता प्राप्त होते .हे स्वामी रामनाथ यांचे विधान निसर्ग नियमांच्या कसोटीला खरे उतरणारे आहे.
(3)आधुनिकभारतात आपल्याकडील स्त्रीला हे स्वतंत्र स्थान प्राप्त करण्यासाठी आटोकाट प्रयत्न करीत आहे. डॉ. बाबासाहेबांच्या आशीर्वादाने स्त्रियांना संविधानाने दिलेले हक्क हे अमृतापेक्षाही श्रेष्ठ आहे .जर बाबासाहेबांचे संविधान नसते तर स्त्रियांची काय दशा झाली असती हे सांगणे किंवा कल्पना करणे ही फार अवघड आहे. देशाला मिळालेले स्वातंत्र्य केवळ आभास राहिला असता. स्त्रियांची अवस्था पिंजर्यातल्या पोपटाचे सारखी झालेली असते. 'खायला खूप आहे वरुन तूप आहे ' मात्र स्वातंत्र्याच्या दाराला सोनेरी कुलूप आहे . अशी अवस्था आज झाली असते. आज सर्वच प्रश्न विचारण्याची अधिकार संविधानाने स्त्रीला दिलेले आहे . भारतीय संविधानामुळे स्त्री, मागासवर्गीय ,भटके-विमुक्त आदिवासी इत्यादीनाआज संपूर्ण न्याय हक्क मिळालेला आहे . याची जाणीव झाली पाहिजे .त्यामुळे संविधानाला धक्का लागणार नाही याची जबाबदारी सर्वांनीच घेतली पाहिजे . जर बाबासाहेबांनी एवढे अनमोल कार्य स्त्रियांसाठी, तळागाळातल्या लोकांसाठी केले तर बाबासाहेबांची , संविधानग्रंथाची पूजा घराघरात केली गेली पाहिजे . आणि भोळ्याभाबड्या स्त्रियांना बाया-बापड्यांना लुटणाऱ्या ग्रंथाला घरातून का हद्दपार करू नये ?जोपर्यंत हे असे फसवे ग्रंथ हद्दपार करणार नाही तोपर्यंत सविधान या ग्रंथाला न्याय मिळणार नाही हे स्पष्टच आहे .

.परंतु स्त्री वर्गावर लेखन करणारा पुरुषाच असतो .त्यावेळी पुरुषप्रधान व्यवस्थेचा चष्मा फार प्रमाणात उतरललेला दिसून येत .नाही .ह्याला लेखकाचा अपवाद आहे असे सांगता येणार नाही त्यांची भूमिका चांगली आहे परंतु या व्यवस्थेने त्या लेखकाचा चष्मा उतरू दिलेलाच नाही . यासंदर्भातील स्त्री लेखिका ताराबाई शिंदे यांचे विचार उल्लेखनीय वाटतात 'स्त्री म्हणजे केवळ शोभेची वस्तू आहे का ?वापर असेपर्यंत वापरणे आणि वापर संपला की फेकून देणे'हे विचारलेले प्रश्न पुरुषांना त्रास देणारे आहेतच म्हणून हे प्रश्न पुरुषाने विचार करायला भाग पाडतात आम्ही भेदाभेद मानीत नाही .आमच्या स्त्रीला समान हक्क आहे असे म्हणणाऱ्या समाजात मात्र स्त्रियांची अवस्था पिंजर्यातल्या पोपटासारखी आहे (2)खायला खूप आहे वरून तूप आहे परंतु तिच्या स्वातंत्र्याच्या दाराला मात्र सोनेरी कुलूप आहे अशी आज स्वतंत्र भारतातल्या स्त्रीची अवस्था झालेली आहे . या भावनेतून बाहेर काढण्यासाठी महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी प्रयत्न केले स्त्रीमुक्तीचा पाया रचला परंतु पूर्ण स्वातंत्र्य मिळालेले नाही . त्यांच्या स्त्रीच्या पायारुपी स्वातंत्र्यावर मंदिर बांधून कळस चढविण्याचे अनमोल कार्य बाबासाहेबांनी केलेले आहे .यात कुठलीच शंका नाही . म्हणून स्त्री स्वातंत्र्याचे खरे नायक केवळ बाबासाहेबचआहेत .

"सारे स्त्री आणि पुरुष हे मुलतः नित्य शुद्ध नित्यमुक्त आणि नित्यबद्धअसा आत्माच आहेत लिंग मुक्त असा स्व देह आणि मन यांच्या सहकार्यामुळे हा आत्मा स्वताला स्त्री अथवा पुरुष समजू लागतो स्त्री-पुरुष समानतेवरआधारित वैवाहिक संबंधांच्या संदर्भात पुरुषातील पुरुषत्वांचीजानू या गोष्टी महत्त्वपूर्ण अनुभूती भारतीय संस्कृतीने

संविधान म्हणजेच देशाचे व देशातील बहुजनांचे रक्षण हे ब्रीदवाक्य घराघरात मनामनात रुजविणे ही काळाची गरज आहे .

डॉ . बाबासाहेबांच्या धर्मांतरानंतर मात्र धर्माची [illegible] बदललेली पाहावयास मिळते . धर्माला सीमा राहिले नाही [illegible] ही लाजवेल एवढी व्यापक धर्माची झाली. मानव मुक्ती [illegible] समता , बंधुता आणि न्याय या मानवी मूल्याने [illegible] घटकांना आपल्या कवेत घेतले .आणि ज्यांना जे [illegible] प्रवाहांच्या विरुद्ध बंड करून उठले एवढी शक्ती त्यां[illegible] ते केवळ बाबासाहेबांच्या विचारांमुळेच "हिंदू धम[illegible] बाबासाहेबांचे विचार उल्लेखनीय आहे' 'हिंदू [illegible] चुकीची आहे .हे कबूल करणारा एक हिंदू चा व[illegible] [illegible]द्दल सदर समाजव्यवस्थेवर हल्ला करण्याची जरुरी [illegible] [illegible]र्गांचे आहे . याबद्दल त्यांचे म्हणणे असे आहे, की [illegible] [illegible]माजव्य[illegible] कायद्यांचा पाठिंबा नाही व म्हणून ती व्यवस्थ[illegible] [illegible] मृतव[illegible] नाही , मृत्यूच्या पंथाला लागलेली(४')बाबासाहेबांच्या [illegible] प्रभावामुळे भटक्या अवस्थेत जीवन जगणारा इतर [illegible]ाज हा संस्कृतीच्या मुख्य प्रवाहात आज आलेला . त्यांच्यात शिक्षणाचे वारे वाहू लागले त्यांना त्यांचे हक्क मिळू लागले. हा बदल केवळ बाबासाहेबां मुळेच . नाहीतरी या समाजाची अवस्था अस्पृश्या पेक्षा वेगळी नव्हती प्रस्थापितांनी त्यांना गावकुसाबाहेर ढकलले आणि अस्पृश्यांना वेशीत घेतले . त्यामुळे गावकुसा पासून कोसो दूर फेकला गेला .नाही तर गावात असणाऱ्या समाजा सारखी त्यांची अवस्था झाली असते . अनेक प्रकारच्या वेदनांना त्यांना सामोरे जावे लागले असते . एवढा त्रास

म्हणतो .अशा अन्न विषयी सुद्धा किती विषारी विचार किंवा ब्राह्मणांच्या घरी जर शूद्र पाहुणा म्हणून आला तर पहिल्यांदा त्या शूद्र पाहुण्याला ब्राह्मणाने काहीतरी काम करावयास लावावे व त्यानंतर वाटल्यास त्याला जेवण द्यावे शूद्राकडून काही कामे करून न घेता त्याला जर ब्राह्मण आणणे जेवण दिले तर ब्राह्मणाने त्या शूद्रांचा आदर सत्कार केला असे होईल ' (१)मनुष्य च्य बाबतीत किती तुच्छ विचार आहेत. या म्हणून विचारांची कोणती पातळी गाठलेली आहे ते कळण्यास पलीकडची होती .एवढा राग त्यांच्या मनात होता की त्यांच्या विचारांमुळे लोकांना जगणे अवघड झालेले होते म्हणून ग्रंथप्रेमी बाबासाहेबांनी मनुस्मृती या ग्रंथाची होळी केली .समाजात फार मोठी विषमतेची दरी निर्माण करण्याचे कार्य या मनूने व मनुवादाने यांनी केलेले आहे .या विषमतेविरुद्ध आवाज उठवण्याचे कार्य संतांनी व समाजसुधारकाने केले होते परंतु ते पुरेसे झालेले नव्हते म्हणून बाबासाहेबांच्या रूपाने समाजातील मनुवादी विषमता नष्ट करून सकल समाज एक आहोत हा विचार त्यांनी रुजविण्याचा प्रयत्न केलाच ..

मनुस्मृती या ग्रंथाचा समाजमनावर एवढा प्रभाव होता की काही केल्या स्त्रियांना त्यांचे अधिकारच मिळू दिलेले नाहीत . म्हणूनच महात्मा फुले यांनी स्त्रियांच्या बाबतीत स्त्री शिक्षणाचा आग्रह धरलेला आहे .स्त्रियांना त्यांचा अधिकार मिळाला पाहिजे यासाठी जीवनाचं रान करून कोणत्याही विरोधाला न जुमानत ' स्त्रीया साठी पुण्यात मुलींची पहिली शाळा काढली . आणि त्यातून समाजातील अंधश्रद्धा ,भेदाभेद अनिष्ट रूढी परंपरा बंद करण्याचा प्रयत्न . केला . आता या प्रथा बंद होतील असे त्यांना वाटले .काही प्रमाणात यशही आले होते परंतु त्या

प्रथा त्यांना पूर्णपणे बंद करता आलेले नाही . या चुकीच्या परंपरेविरुद्ध बंड करण्याचे काम बाबासाहेबांनीच केले आणि तळागाळातील लोकांना न्याय मिळवून दिला . श्रद्धा-अंधश्रद्धा स्त्री-पुरुष यांना बाहेर काढण्यासाठी केलेले कार्य उल्लेखनीय स्वरूपाचे आहे त्यांना जाणीव होती की समाजाला उभारी आणायचे असेल तर शिक्षणाशिवाय तरणोपाय नाही म्हणूनच शिक्षणाचे महत्त्व सर्वसामान्यांपर्यंत पोचविण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य बाबासाहेबांनी केले' . 'शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे 'तो जो प्राशन करेल तो गुरगुरल्याशिवाय राहणार नाही ' हे विधान एक ब्रह्म सत्य आहे .

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर बदलांचे वारे वाहू लागले . पाहाता पाहाता अज्ञान नष्ट होऊ लागला .अंधश्रद्धेला काही प्रमाणात आळा बसला वर्णव्यवस्था अस्तित्वात येताना दिसू लागले परंतु काही केल्या स्त्री-पुरुष गरीब-श्रीमंत स्पृश्य-अस्पृश्य हा भेदाभेद थांबताना दिसत नव्हता हा पूर्णपणे थांबल्याशिवाय देशांचा विकास अशक्यप्रायच म्हणावा लागेल .दोन्ही शाखात सारख्या प्रमाणात बळ येईल तेव्हाच खरे स्वातंत्र्य मिळालेअसे म्हणता येईल .देशातील अनेक जातींच्या स्त्री-पुरुषांत बाबत वेगळे सांगण्याची गरज नाही . तो पुढारलेल्या जातीचा असो की मागासलेल्या जातीचा असो यात कोणत्याही परिस्थितीत त्यांच्या वेदना थांबायला तयारच नव्हत्या. अशा वेदनेवर अचूक उपाय शोधून त्यांना न्याय देण्याचे काम केवळ आणि केवळ बाबासाहेबांमुळे शक्य झाले आहे .आज स्वतंत्र भारतात राहणारा तळागाळातला समाज यांची अवस्था काय झाली असती ?हे कल्पना न केलेलीच बरी . स्त्री-पुरुषवर भरपूर प्रमाणात लेखन . विशेष करून स्त्री वर्गावर अधिक लेखन झालेले दिसते

माणसे एकच आहेत हे सत्य असताना त्यामध्ये भेदाभेद कशासाठी ? समाजसुधारकांना पडलेला प्रश्न .परंतु त्याकाळी लिखित व्यवस्था त्यांच्याकडे नसल्यामुळे त्यांचे विचार आजपर्यंत मुद्रित स्वरूपात टिकलेले नाहीत .थोड्याफार प्रमाणामध्ये काही स्वरूपात सांगावागाच्या गोष्टीतूनत्यांचे विचार आज टिकून आहे. ज्या काळात देवी देवता हीच संकल्पना परमोच्च शिखरावर पोहोचलेली होती. त्यावेळी त्यांनी समाजाला दिशा देण्याचे अनमोल कार्य केले .मोक्षांच्या संकल्पनेसाठी ज्या काळात लोकांची दयनीय अवस्था झाली . समाज विनाशाकडे पोहोचला त्या मोक्षांच्या संकल्पनेला डॉ . बाबासाहेब आंबेडकरांनी आळा घातला आणि संकल्पना संपुष्टात आणली. मानव सेवा हीच ईश्वर सेवा हा मंत्र पूर्वीच्या समाजसुधारकांनी विचारवंतांनी दिलेला होता पण बाबासाहेबां पर्यंत या विचाराला तडा गेलेला होता. त्यामुळे बाबासाहेबांनी सविधान यांच्या रूपाने 'मानव सेवा हीच ईश्वर सेवा .' हा मंत्र मंत्र दिलेला आहे .

या काळात संत आणि समाज सुधारक आणि समाज हिताच्या अनेक गोष्टी लोकांना सांगितल्या. त्या डॉ. बाबासाहेबांचे पर्यंत .परंतु बाबासाहेबांनंतर मात्र त्यांनी सांगितलेले तत्त्वज्ञान दीर्घकाळ टिकू शकले नाही कारण अंधश्रद्धा नवस-सायास वर्ण व्यवस्था या बाबीबाबासाहेबां पर्यंत टिकल्या परंतु फार अशा प्रमाणात त्यांना यश प्राप्त झालेले दिसून येत नाही हे स्पष्ट आहे . पावलोपावली त्यांना प्रस्थापित सोबत संघर्ष करावा . या गोष्टी पुरेशा झालेल्या आहेत असे त्यांना वाटले परंतु कर्मठवाद्याने त्या उद्ध्वस्त केल्या .संत तुकोबा नी पाचशे वर्षांपूर्वी नवससायासवर हल्ला चढविला होता . म्हणतात '

ढसाळांच्या या कवितेप्रमाणे बाबासाहेब सर्वांच्या घराघरात सूर्य नेण्याचे कार्य केले आहे . ज्या ठिकाणी अंधार आहे त्या ठिकाणी प्रकाश करण्याचे कार्य बाबासाहेबांनी केले .त्यामुळे सर्व समाज उदयोन्मुख झाला .आणि हजारो वर्षापासून अनिष्ठ रूढी प्रथा परंपरेच्या जखडलेल्या वेढ्यातून मुक्त झाला आहे

भारतातील सर्व समाज प्रारंभी पासूनच मुक्तजीवन जगणारा .जंगलांच्या सानिध्यात राहणारा .निसर्गावर प्रेम करणारा असे असूनही नाना प्रकारे त्यांचा छळ झालेला आहे .त्यांना संविधानात केलेल्या तरतुदीनुसार त्यांचे हक्क मिळालेले नाही . त्या तरतुदीचीअंमलबजावणी केली गेली नाही . त्यामुळे आज महाराष्ट्र राज्यात त्यांना वेगवेगळया मवलती खाली जीवन जगावे लागते आहे. तो भटका असला तरी त्यांना भटक्यांच्या सवलती नाहीत. हा केवढा अन्याय ?उदाहरण द्यायचे झाले तर बंजारा समाजाचा देता येईल प्रारंभी पासूनच विमुक्त भटका जीवन जगणारा हा समाज स्वतंत्र भारतात विखुरला गेला . असे असूनही भारताच्या वेगवेगळया राज्यात त्यांना वेगवेगळ्या नावाने संबोधले जाते . हा किती मोठा अन्याय तेव्हा या समाजाचे नेते बाबासाहेबांचे ऐकले असते तर आज हा समाज अनुसूचित जमाती बरोबर राहिला असता .परंतु तसे झाले नाही भारतातील बंजारा समाजाला एकाच जातीचे आले नाही हा या समाजाचा किती मोठा पराभव म्हणावा लागेल .बावासाहेबांच्या विचारांचा प्रभाव त्यांच्या दैनंदिन जीवनावर पडलेला आहे . यात कुठलीही शंका नाही . विशेषकरून स्त्रियांच्या स्त्रियांवर अधिक प्रभाव आहे . नवस-सायास अंधश्रद्धा या प्रकारामध्ये त्या आता गुरफटत नाहीत .तर त्या म्हणतात बाबा साहेबांच्या

वर्षापासून रूढी -प्रथा परंपरा ,नवस-सायास यात गुरफटलेल्या समाजाला मोकळा श्वास घेता आला ...संदर्भग्रथ ..

१ . शुद्र पूर्वी कोण होते ? - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - P - 46 .

2. स्त्री - पुरूष तुलणा- ताराबाई शिदे - P-36

3 . आधुनिक युगातील स्त्रिया - स्वामी रामनाथन - P -११ .

४ . शुद्र पूर्वी कोण होते ? - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर -P - ९

५ . दलित साहित्य : उद्गम आणि विकास - P-37

६ -दलित साहित्य : वेदना आणि विद्रोह -भालचंद्र नेमाड –
P 22 .

आशीर्वादामुळे आम्हालाही शिक्षणाचा अधिकार आहे .हे समाजापुढे स्पष्ट सांगतात ही ताकद केवळ कोणामुळे तर ती संविधानामुळेच .संविधान नसते तर आज या समाजांची नव्हे तर सर्वच बहुजनांची काय अवस्था झाले असते ही कल्पना न केलेलीच बरी .

एकंदरीत डॉ .बाबासाहेब आंबेडकर हे केवळ दलितांचेच समाज सुधारक नव्हते तर ते तमाम मानव जातींच्या मानव जातींचे समाजसुधारक आहेत .निसर्गदेवतेच्या नियमानुसार स्त्री-पुरुष भेदाभेद नसून ते एकच आहे .त्यामध्ये कोणत्याही प्रकारचा भेद नाही आहे म्हणून प्रत्येकांना प्रत्येकांच्या हक्क मिळाले पाहिजे .यासाठी स्वतंत्र भारताला एका संविधानामध्ये बांधून सर्वांत प्रति समान न्याय हा विचार प्रत्येक समाजामध्ये रुजवण्याचे कार्य बाबासाहेबांनी केले आहे. म्हणूनच आज प्रस्थापितांच्या जोखडा मधून सर्वच समाजातील स्त्री-पुरुष आणि तमाम जाती मुक्त जीवन जगताना दिसतात .स्त्रियांना त्यांचे हक्क मिळाले . चूल आणि मूल यांच्या जोखडातून मुक्तता झाली आणि ज्या ठिकाणी मानवी मूल्यांचा अंधार आहे ,त्या ठिकाणी मानवी मूल्यांचा सूर्यच बाबासाहेबांनी पोहोचविलेला आहे .म्हणून म्हणता येईल की ,ज्यांना चालता येत , बोलता येत नव्हते ते बाबासाहेबांच्या आगमनाने आणि संविधानाने मजबूत झाले .त्यामुळे प्रस्थापित समाजव्यवस्थेच्या संस्कृतीला लक्ष लक्ष हादरे बसले .तडे गेले त्यांच्या संस्कृतीचा एवढा मोठा स्पोट झाला की 'हजारो वर्षापासून मुके असलेले बोलू लागले ,ज्यांच्या पायात बळ नव्हते ते वाऱ्यालाही गुलाम करू लागले ' किमया केवळ बाबासाहेबांच्या सामाजिक विचारांमुळेच झाली .त्यामुळे हजारो